

М. Кублій

ВИЗНАЧЕННЯ КІСТОК ТВАРИН ІЗ ПОСЕЛЕННЯ В уроч. МЕДОВУХА 2021 р.

Поселення в урочищі Медовуха розташоване поруч із с. Бучак Канівського р-ну Черкаської обл. За проектною документацією будівництва Канівської ГАЕС має назву «Поселення біля висоти 198,3м». У 2021 р. пам'ятку досліджувала Канівська експедиція ДП «НДЦ "ОАСУ"» під керівництвом Ю. Болтрика, польовими роботами на ній керувала Л. Кармазіна. На поселенні зафіксовані об'єкти скіфського та пізньоримського часу.

За польовий сезон було отримано 534 кістки тварин. З них лише одна кістка належала рибі, усі інші — ссавцям. Із загального масиву кісток ссавців встановити видову й анатомічну приналежність вдалося для 362 кісток. Абсолютно більша кількість цих матеріалів — 315 фрагментів кісток — походить із об'єктів скіфського часу. 4 фрагменти — з об'єктів пізньоримського часу, ще 28 фрагментів — з невизначених об'єктів, а 15 — з культурного шару.

З об'єктів скіфського часу в перерахунок кількості фрагментів кісток на мінімальне число особин було мінімум 6 корів, 3 особин дрібної рогатої худоби, 5 свиней, 9 коней, 3 собак, 2 оленів, 1 козуля, 2 кабанів, 3 зайців. У загальному, кістки належали мінімум 34 особинам домашніх і диких тварин.

На частині фрагментів кісток були сліди, нанесені ножами, сокирами або ж іншими гострими предметами, які вказують на ділення туш тварин для використання в їжу. Зокрема такі сліди виявлено на ребрах собак, що означає вживання їхнього м'яса в їжу. Проте не всі надрізи можуть вказувати на кухонне призначення. На таранній кістці корови з об'єкта 15 виявлено ряд надрізів ножем, які могли бути нанесені при зніманні шкіри з тварини, оскільки таранна кістка відноситься до м'ясних частин тіла тварини.

Велика кількість кісток тварин, зокрема м'ясних частин скелета, залишилася цілою і без слідів знімання м'яса. Більше того, деякі рештки тварин лежали в анатомічному порядку і кістки у місцях суглобів вкрилися вапняком, тому їх не можливо було від'єднати одну від одної. За такими групами кісток вдалося зрозуміти, у якому положенні рештки тварини лежали в археологічних об'єктах. Такі групи можна було спостерігати для решток зайця. Усі їхні кістки виявлено на дні об'єкта 15. В одну гру-

пу було об'єднано п'яткову кістку, таранну і епіфіз великої гомілкової кістки. У п'яткової кістки був неприрослий п'ятковий горб, також неприрослим був нижній епіфіз великої гомілкової кістки. Ще однією групою були кістки, об'єднані в ліктьовому суглобі; за положенням видно, що у лікті передні кінцівки були підігнуті. На променевій і ліктьовій кістках епіфізи не приросли, проте прирослий нижній епіфіз плечової кістки. Також об'єднаними в дві групи були кістки метаподій кінцівок. Крім того, на кістках не було слідів від надрізів, які б вказували на знімання хутра з тварин. Судячи з вищеперерахованого, троє молодих або напівмолодих за віком зайців без попереднього знімання хутра і використання м'яса в їжу у нерозділеному вигляді були скинуті на дно об'єкта.

Подібні групи кісток, вкриті вапняком, можна було спостерігати і для собак. Їх теж було знайдено на дні об'єкта 15 (череп 4). У такі групи об'єднано велику гомілкову, п'яткову і таранну кістки, а також череп об'єднано з атлантом. Такі знахідки вказують на належність кісток тварин до санітарних захоронень. Проте на дні цього ж об'єкта, а також на глибині 0—1 м виявлено вищезгадані собачі ребра зі слідами надрізів, одне з яких мало ряд нанесених ножем слідів із внутрішньої сторони поруч з початком ребра.

Виявлені нем'ясні частини скелета тварин, особливо І і ІІ фаланг пальців корови і коня, вказують на здійснення забою і розбору туш тварин безпосередньо на самій пам'ятці, а не на принесення уже готових м'ясних частин. Відсутність копитних кісток, а також рогових стрижнів, які були б додатковим підтвердженням цього припущення, можна пояснити малою кількістю знайдених на пам'ятці кісток. Крім того, відсутність рогових стрижнів може бути ознакою комолості порід великої рогатої худоби на пам'ятці (за даними О. Журавльова, на території України в скіфський час на багатьох пам'ятках спостерігалось це явище). Хоча знову ж таки, через малу вибірку стверджувати про комолість порід не варто.

Статеві-віковий і породний склад стада тварин визначався на основі візуальних і метричних ознак.

Висоту корів у заग्रивку вдалося визначити лише для одного екземпляра за таранною

кісткою. Зріст становив 103,7 см. Довжина двох МЗ становила 30,8 і 35 мм. Вік можливо було встановити за п'ятьма кістками за станом приростання епіфізів до діафізів. Ті з епіфізів, які були прирослими, приростають у віці 12–18 місяців, лише нижній епіфіз плеснової кістки приростає у віці 27–36 місяців. Неприрослим епіфіз був лише в одному випадку у великій гомілкової кістки. Оскільки вік приростання нижнього епіфіза 2–2,5 років, то ця особина була молодшою. Більш точно вік можна було визначити за станом зубної системи. Екземплярів для визначення було чотири. За цими даними забій тварин відбувався у віці 2,5–4 років, що не суперечить даним, отриманим за приростанням епіфізів.

Для дрібної рогатої худоби промірів кісток зняти не вдалося, оскільки її рештки були сильно фрагментовані. Вік вдалося встановити лише для однієї особини за неприрослим епіфізом метаподіальної кістки. Оскільки нижні епіфізи приростають у віці 18–28 місяців, ця особина була молодшою за зазначеного віку.

Висоту коней у загривку визначено за єдиною стегною кісткою. Вона була 128,2 см, цей екземпляр належить до малорослих коней. За класифікацією тонконогості кінь, від якого була Іфаланга, є напівтонконогогим. Стать коня можна встановити за наявністю або відсутністю ікол. Представлених фрагментів нижніх і верхніх щелеп, де ікла можуть розміщуватися, було три, усі вони належали самцям. Їхній вік, встановлений за станом зубної системи, був 4,5–5, 9 і 15 років. Усі трубчасті кістки коня, за якими можна встановити вік, мали прирослі епіфізи.

Кісток свині, придатних для встановлення висоти в загривку або інших породних характеристик, не було. Стать вдалося встановити лише для трьох фрагментів щелеп. Усі визначені особини були самками. Одна із самок мала вік 26–32 місяці (близько 2,5 років). Вік інших самок встановити не вдалося. Ще для п'яти екземплярів вік було встановлено за окремими зубами, тому має великий діапазон. Він становив 6–11, 7–18, 14–35, 26–35 і 34–38 місяців. Слід зазначити, що декілька окремих зубів могли належати тій самій особині. Ймовірно, самців забивали ще у молодому віці, у той час як самок залишали трохи довше для отримання нового потомства.

Висота собаки в загривку, визначена за одним черепом, становила 50 см. Серед кісток,

за якими можна встановити вік, були чотири великі трубчасті кістки. У двох великих гомілкових кісток верхні і нижні епіфізи були неприрослими. Ці кістки походили з одного об'єкта і належали одній особині (разом із черепом 4). У стегнової кістки, яка належала тій самій особині, неприрослим був нижній епіфіз. Оскільки нижній епіфіз стегнової і верхній епіфіз великої гомілкової кісток приростають в 1,5 роки, а нижній епіфіз великої гомілкової – в 13–16 місяців, відповідно можна припустити, що цьому собаці було близько року.

Щодо віку зайців, то, як уже зазначалося вище, всі вони були молодими або напівмолодими. Можна припустити, що ці екземпляри були впольовані всередині літа або на початку осені. Оскільки вони розміщувалися на дні об'єкта, то саме в цей період об'єкт і почав заповнюватися. Серед інших диких представників фауни вдалося встановити лише приблизний вік кабана за прирослим нижнім епіфізом плечової кістки. Він був більше одного року. Для козулі й оленя вікостатевих характеристик простежити не вдалося.

Хоч вибірка і замала для наведення статистичних висновків, проте можна побачити певні тенденції. На пам'ятці тваринництво було добре розвиненим, явно переважало над мисливством. У м'ясному раціоні перевагу мало м'ясо домашніх тварин. Знайдені кістки корови, дрібної рогатої худоби, коня і свині вказують на належність їх до кухонних решток. Також населення практикувало вживати в їжу і м'ясо собаки. Чому люди не використали трьох зайців, можна лише припустити. Як правило, при полюванні на хутряних звірів хутро з тварин знімають на місці ловлі. Таким чином, кістки таких тварин не потрапляють на пам'ятку. Ймовірно, люди після полювання вирішили використати туші тварин для їжі, проте в теплий сезон вони швидко стали непридатними для використання й таким чином опинилися на смітнику. Також можливо їх ловили молоді або юні представники населення пам'ятки з метою тренування і принесли тварин на пам'ятку як трофеї. Проте на пам'ятці мешкали і вправні мисливці, на що вказують кістки кабана, оленя й козулі. Наявність кісток козулі й оленя свідчать про доволі широкий ареал полювання, оскільки на тій самій території через серйозну конкуренцію одночасно не можуть мешкати ці два види.